

«درسنامه درس پنجم علوم و فنون ادبی پایه دهم»

معصومه رضایی نسب دبیر ادبیات شهرستان کارون

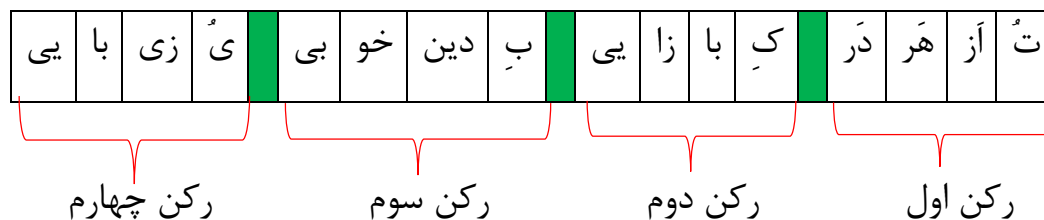
شاعران برای تأثیرگذاری سخن خود از «وزن»، «عاطفه» و «خیال» بهره می‌گیرند.

«وزن» آشکارترین ابزار موسیقایی شعر است.

راه‌های تشخیص موسیقی شعر: الف) از راه شنیداری ب) بخش کردن شعر به پاره‌های هماهنگ و مساوی (تقطیع هجایی)

نکته: در هنگام بخش بخش کردن شعر آنچه را که تلفظ می‌کنیم، می‌نویسیم.

مثال مصراع «تو از هر در که باز آیی بدین خوبی و زیبایی» این گونه نوشته می‌شود:

هجا (بخش): مقدار آوایی است که دهان با یک باز شدن آن را ادا می‌کند. هجا از واج پدید می‌آید.

واج: کوچکترین واحد آوایی زبان است. مانند واژه «کتاب» که پنج واج دارد: ک - ا - ت - ا - ب

خواهر: خ / ا / ه / ا - ر (پنج واج) عزت: ع - ا - ز - ا / ز - ا - ت (شش واج)

حرف: شکل نوشتاری واج را حرف می‌نامند.

نکته: در زبان فارسی بیست و نه واج وجود دارد که آنها را به دو دسته «صامت» و «مصوت»

تقسیم می‌کنند.

مصوت: زبان فارسی شش مصوت دارد: «-، -، -» «-، -، -» مصوت‌های کوتاه و «ا، ی، و» مصوت‌های بلند

صامت: بیست و سه واج دیگر زبان فارسی صامت هستند:

ء (=ع)، ب، پ، ت (=ط)، ج، چ، خ، د، ر، ز (=ذ، ظ، ض)، ژ، س (=ث، ص)، ش، غ (=ق)، ف، ک، گ، ل، م، ن، و، (در اول کلمه وجد)، ه (=ح)، ی (در اول کلمه یاد)

نکته: چون مصوت بلند تقریباً دو برابر مصوت‌های کوتاه کشیده تلفظ می‌شود، در وزن شعر (هنگام بخش کردن و علامتگذاری) دو واج به حساب می‌آید؛ اما مصوت کوتاه برابر یک واج است.

نکته: الگوهای هجایی با صامت شروع می‌شوند و مصوت (چه کوتاه چه بلند) دومین حرف هجاست.

هجاهای زبان فارسی به سه دسته تقسیم می‌شوند:

عنوان هجا	نحوه قرار گرفتن	نشانه	مثال
کوتاه	صامت + مصوت کوتاه	U	تو(ت)، نه(ن)، که(ک)
بلند	الف) صامت + مصوت کوتاه + صامت ب) صامت + مصوت بلند	-	گُل، سَر، دِل پا، مو، سی
کشیده	الف) صامت + مصوت کوتاه + دو صامت ب) صامت + مصوت بلند + یک یا دو صامت	U- U-	نَرم، سَبز، گَرم، بُرد بِیست، کاش، دوست

قبل از جداسازی هجاهای یک کلمه باید به نکات زیر توجه کنیم:

۱- هر هجا (بخش)، یک مصوت دارد؛ بنابراین تعداد هجاهای یک کلمه با تعداد مصوت‌های آن کلمه برابر است. مثال واژه «باد» یک مصوت دارد و یک هجاست. «ماهی» دو مصوت دارد و دو هجاست.

۲- هر هجا را همان طور که می‌خوانیم (تلفظ می‌کنیم)، می‌نویسیم تا در شمارش واج‌ها دچار اشکال نشویم؛ مثال خواب ← خاب (U-) تو ← ت (U)

۳- در زبان فارسی هیچ هجا و واژه‌ای با مصوت آغاز نمی‌شود؛ بنابراین، واژه‌هایی که ظاهراً با مصوت آغاز می‌شوند (مانند: آسمان، ابر، امید، احسان، ایران و...) در ابتدای خود یک صامت همزه دارند

۴- هجای کشیده چهار یا پنج واج است و معادل یک هجای بلند و یک هجای کوتاه است. (U-)

۵- هر گاه مصوت بلند «ا، و، ی» قبل از «ن» (نون ساکن) کوتاه به حساب می‌آید.

سوال) دو مصراع یا بیت، چه زمانی هم وزن هستند؟

الف) تعداد هجا های آنها با هم برابر باشد.

ب) هجا های کوتاه و بلند آنها در مقابل یکدیگر قرار گیرد.

یادآوری: در هر شعر، تمام مصراع ها هم وزن هستند. راز این هم وزنی آن است که **تعداد و ترتیب هجا ها** در هر دو مصراع یکی است.

اکنون به جداسازی هجا های بیت زیر، دقت کنید.

بخور تا توانی به بازوی خویش که سعیت بود در ترازوی خویش سعدی

بُ	خُر	تا	تَ	وا	نی	بِ	با	زو	ی	خیش
کِ	سَع	یَت	بُ	وَد	دَر	تَ	را	زو	ی	خیش
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-

می‌بینید که ترتیب و تعداد هجا ها در هر دو مصراع یکی است؛ یعنی هجا های کوتاه و بلند در مقابل هم قرار گرفته‌اند؛ بنابراین، دو مصراع با هم هم وزن‌اند.

توجه: هجای پایانی اوزان شعر فارسی همیشه بلند محسوب می‌شود و اگر به جای آن کشیده یا کوتاه بیاید، همچنان آن را هجای بلند می‌آوریم (اگر هجای پایانی کوتاه یا کشیده بود آن را به صورت هجای بلند می‌نویسیم).

یادآوری: در شعر نو، شاعران تساوی مصراع های شعر را ضروری نمی‌دانند؛ به همین سبب طول مصراع های شعر نو یکسان نیست.

« تو را من چشم در راهم؛ / شباهنگام / که می‌گیرند در شاخ تلاجن، سایه ها رنگ سیاهی/وزان دل خستگانت راست، اندوهی فراهم؛ / تو را من چشم در راهم. »
نیما یوشیج

۵- بیت اول

الا یا آیها السّاقی أدر کأساً و ناولها که عشق آسان نمود اوّل، ولی افتاد مشکل ها

ا	لا	یا	ای	ی	هَس	سا	قی	ا	دِر	کأ	سأ	و	نا	وِل	ها
ک	عِش	قا	سان	ن	مو	دو	وَل	و	لی	أف	تا	د	مُش	کِل	ها
-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U

پایان